

tur actus poenitentiae, scilicet propositum emendationis, plangere peccata praeterita, et odire, et iterum nolle ulterius committere. — Et dicendum, quod ista quatuor se consequuntur in poenitentia, et ideo quasi pro uno actu computantur; quia sicut amor delectationem parit in consideratione amati, ita odium peccati tristitiam de ipso parit, et tristitia ad destructionem ipsius movet; et ideo inter quatuor praedicta primum est odire peccata; secundum ea plangere, tertium ea destruere, quantum ad praeterita cum proposito emendationis, et quantum ad futurum pro hoc quod homo plangenda committere nolit, quod est quartum.

Semper puniens in se, habitu vel proposito, sed non semper actu; quia quandoque etiam motibus aliarum virtutum debet commoveri.

De poenitentia perfectorum, vel ad salutem sufficienti, intelligendum est quod supra dixit. Perfecto hic vocat qui in poenitentia sunt perfecti, eam usque ad finem vitae continuantes.

Si nos aliqua culpa mortalis invenerit quae non in crimine mortali vel in morum vitio consistat, haec culpa semper reparari potest. Sciendum, quod culpa mortalis est quae gratiam tollit, per quam est vita animae; et sic omnis culpa mortalis est contra gratiam; sed quaedam est contra rationem, ut perjurium; quaedam etiam contra naturam, ut sodomia; quaedam autem est crimen, quae est digna accusatione in iudicio; quaedam autem est blasphemia, quae est impositio alieuius falsi in Deum, vel ei subtrahendo quod inest, vel attribuendo quod non inest.

Quod tamen in quibusdam Ecclesiis non servatur. Hoc intelligitur de poenitentia publica; sed solemniter, ut quidam dicunt, nunquam iteratur.

Nec minus tribuit quam ante tribuerat, largissima munera vitae et salutis, videlicet quantum in ipso est, dummodo aequaliter se homo ad gratiam habendam praeparat. Non tamen oportet quod semper in aequali caritate resurgat, ut in 5 lib., dist. 51, qu. 1, art. 4, quaestione 3, dictum est.

Etiamsi ad summum perveniat malorum. Hoc intelligendum est quantum ad actum, non quantum ad potentiam; quia aliquis est ita malus quod nullus alius est peior, non autem ita quod nullus alius possit esse peior.

Et tamen graviter postea deliquit. Sed contra: Moyses etiam numeravit (Numer. 4), nec tamen dicitur peccasse. — Et dicendum, quod Moyses numeravit ex praecepto Domini, sed David ut in populo gloriaretur. Ideo autem eo peccante populus percussus est propter ostendam habitudinem populi ad Principem, sicut Augustinus dicit in questionibus utriusque Testamenti (qu. 8 in Josue), de Acham. Ostenditur enim in ipsa poena Acham quantum sit bonum in populo ipsa unitas, ut non in seipsis singula, sed in toto partes aestimentur. Vel sicut Gregorius dicit (lib. 25 Moral., cap. 20 vel 14), super illud Job 34: Qui regnare facit hypocritam etc., pro qualitatibus subditorum disponuntur acta regentium, ut saepe propter demerita gregis (1), etiam vere boni delinquant; via pastoris; et David populum numerando peccavit, et tamen vindictam populus de peccato suscepit. Vel dicendum, quod quia de populi elatione peccavit, ideo in populi occasione punitus fuit, sicut aliquis dominus in amissione possessionis. Nec tamen populus injuste passus est, quia hoc meruerat, Absalon sequendo.

(1) Al. per merita. Gregorii textus pro malo gregis.

DISTINCTIO XV.

Quod pluribus irretitus peccatis non potest poenitere de uno vere, nisi de omnibus poenitent.

Et sicut de praedictis auctoritatibus illorum error convincitur qui poenitentiam saepius agendam non putant, et per eam a lapsu peccantes frequenter surgere diffidentur; ita eisdem illorum opinio eliditur qui pluribus irretitus peccatis assertur de uno vere poenitere, quidemque veniam a Domino consequi posse sine alterius poenitentia: quod etiam auctoritatibus strenue conantur. Aut enim Propheta (Nanm 4, 9): « Non iudicabit Deus his in idipsum; » vel, ut alii (1) translulerunt; non consurgit duplex tribulatio. « Si ergo inquant illi) aliquis sacerdoti fuerit confessus unum de duobus vel pluribus peccatis, et de illo inunctam sibi poenitentiam a sacerdote satisfactione expleverit ceteris tacitis; non pro illo peccato amplius iudicandus est, de quo satisfecit ad arbitrium sacerdotis, qui vicem Christi in Ecclesia gerit. Ideoque si de eo iterum iudicetur, his in idipsum iudicat Deus, et consurgit duplex tribulatio. Sed de his tantum oportet illud intelligi qui praesentibus (2) suppliciis commutantur in bonum, et sic perseverant, super quos non consurgit duplex tribulatio. Qui vero inter flagella duriores et deteriores fiunt, ut Pharaon, praesentibus aeterna connectunt, ut temporale supplicium sit eis aeternae poenae initium. Unde Augustinus (3) (super cantic. Deuter. ut habetur de Poenitent., dist. 5, cap. « Ignis »); « Ignis succensus est, et ardebit usque ad inferni novissimas; » id est, vindicta hic incipit, et ardebit usque ad extremam

(1) Vulgata videlicet.

(2) Al. quod praecedentibus.

(3) Quod subiungitur ex Augustino non occurrit nisi in glossa ibi, et colligitur ex Gregorio, lib. 18 Moral., cap. 12, vel 15 (Ex edit. P. Nicolai).

« damnationem. » Hoc contra illos notandum est, qui dicunt illud, scilicet: Non iudicabit Deus his in idipsum, ad omnia pertinere flagella: quia quidam his flagellis emendantur; alii hic et in aeternum puniuntur. Quinque enim modis flagella contingunt: vel ut iustus per patientiam merita augeantur, ut Job; vel ad custodiam virtutum, ne superbia tentet, ut Paulo; vel ad corrigenda peccata, ut Mariae lepra; vel ad gloriam Dei, ut de caeco nato; vel ad iudicium poenae, ut Herodi, quatenus hic videtur, quid in inferno sequatur, secundum illud (Hebr. 17, 18): « Duplici contritione coartentur eos Domine. » Illa ergo auctoritas non cogit nos sentire omnia quae temporaliter puniuntur, non uterque a Deo punienda. Nam etsi supra eundem locum Hieronymus dicit, Aegyptios et Israelitas a Deo temporaliter puniri, ne in aeternum punirentur; non est tamen de omnibus generaliter intelligendum. Aut enim sic: « Si vobis videtur crudelis et a rigidus, quia genus humanum diligit, Sodomitas igne, Aegyptios mari, et Israelitas in eremo perdidit; sic tunc idem temporaliter pro peccatis punisse, ne in aeternum puniret: quia non iudicabit Deus his in idipsum. Qui ergo puniti sunt, postea non puniuntur; alioquin mentitur Scriptura, quod nefas est dicere. »

Quae sit intelligentia praemissionorum.

Attende lector his verbis, et cave ne de omnibus generaliter intelligas, sed de his tantum qui inter ipsa flagella poenitentiam egerunt, credentes in Deum Hebraeorum; quam etsi brevem et momentaneam, tamen non respuit Deus. Quia autem qui per temporale flagellum non corriguntur, post aeternaliter puniuntur, ibidem ostendit, agens de fidei deprehensio in adulterio, qui decollatur; ubi ostendit levitia peccata brevi et temporali supplicio purgari, magna vero diuturnis aeternisque suppliciis reservari, ita inquires: « Quae

« rat hic aliquis, si fidelis deprehensus in adulterio decollatur, quid de eo postea fiet. Aut enim punietur; et falsum est quod dicitur: Non iudicabit Deus his in idipsum: aut non punietur; et optatum est adulteris ut hic brevi poena puniantur, ut frustrentur tibi cruciatus aeternos. Ad quod respondemus, Deum ut omnium rerum, ita suppliciorum dies; nec illi in peccatore excedente delinere poenae aut ferri potestatem; et magnum peccatum magnis diuturnisque tibi cruciatibus. Si quis vero punitus sit temporaliter, ut ille qui Israelitis maledixerat (1 Reg. 27, 56), et qui in sabbato ligna collegerat (Num. 15, 50), tales postea non puniuntur, quia culpa levis praesenti supplicio compensata sit: levis enim culpa levi supplicio compensatur. « His satis innot Hieronymus gravia peccata et hic puniri gravi supplicio, et in futuro punienda aeternaliter, de quibus poenitentia non agitur inter flagella; levia vero quae hic puniuntur, levi poena compensationem recipere: quod in bonis fieri non ambigimus, et in malis forte etiam fit illi. Satis jam apparet, quod illi de prophetia induxerunt, non facere pro eis qui dicunt, et qui crimen sibi reservat, de alio veniam praestari per poenitentiam. Alias quod auctoritates inducunt. Aut enim Gregorius (super Ezech., lib. 4, hom. 10): « Plii Dominus super unam civitatem, et super alteram non pluit; et eandem civitatem ex parte compluit, et ex parte aridam relinquit. Cum ille qui proximum odit, ab aliis vitis se corrigat, una eademque civitas ex parte compluitur, et ex parte arida remanet: quia sunt quidam qui cum quaedam vitia resercent, in aliis graviter perdurant. » Item Ambrosius (in Psal. 118): « Prima consolatio est, quia non obliviscitur misereri Deus. Secunda per poenitentiam, ubi etsi fides desit, poena satisfaciunt, et relevat (1). » Ratione quoque utuntur dicentes: Si quis unum peccatum commiserit, altero tamen, et satisfactionem a sacerdote inunctam; expiaverit, pro utroque et poenitentiam conversus fuerit confessus, et Ecclesiae consuetudine, quae pro eodem peccato, ne reiteretur, nulli his poenitentiam imponit. Fuit ergo illi peccati condigna satisfactio: unde et peccatum deletum videtur.

Quomodo accipienda sunt praemissa.

His responderi potest sic. Illud Gregorii: « Plii Dominus » nus etc. non ad criminem veniam, sed ad operis peccati desertionem referendum est; ut ideo pars civilis dicitur complui, quia ab actu et delectatione peccati, cui ante serviebat, modo cessat; non quod eius veniam habeat. Vocaturque pluvia illa talis continentia quae ab opere peccati revocatur, quia ex fonte gratiae Dei id cordi insillatur, ut vel sic paulatim ad poenitentiam veniat, vel eo minus a Deo puniatur quod diuturniori delectatione et actu peccati majus sibi accumulasset tormentum. Si vero ad indulgentiam reatus pluvia referatur, evangelicae sententiae contraire videbitur. Si enim propter misericordiam (2), quia quis proximo suo non miseretur, etiam quae dimissa suat, replicatur ad poenam, multo magis quae nondum sunt dimissa, propter odium fraternum ad poenam reservari probantur. Et si ille qui arbitrio suae voluntatis constitutus est, non potest inchoare novam vitam, ut ait Augustinus, nisi poeniteat eum veteris vitae, quomodo ad novitatem indulgentiae pervenit qui odii vastitatem non deposuit? Illud etiam quod Ambrosius ait: Etsi fides desit, poena satisfaciunt et relevat, non de fide intelligitur quae creditur in Deum, sed de conscientia delicti. Deest enim fides, cum conscientia peccati non subest. Nam cum omnia delicta nemo intelligat, est aliquando in homine peccatum cuius non habet conscientiam. Unde Apostolus (1 Corinth., 4, 4): « Nihil mihi conscius sum; sed non in hoc iustificatus sum. » Cum ergo quis flagellatur pro peccato cuius non est conscius, si patienter fert poenam, et humiliter amplectitur, cogitans se forte peccatum habere quod non intelligit, et pro eo puniri a Deo poena illa; satisfaciunt, et relevat gravatum. Ad hoc autem quod obijciat de satisfactione illa: si satisfactio non fuit, iterum imponenda est; si vero iterum imponenda non est, satisfactio fuit; et si satisfactio fuit, veniam impetravit; responderi potest, satisfactionem ideo non fuisse, quia ille dignus fructus poenitentiae non fecit: « Est enim satisfactio poenitentiae ut ait Augustinus (Gemadus de eccles. Dogm., cap. 64), peccatorum causas excidere, » nec suggestionibus earum aditum indulgere. » Item (3):

(1) Al. revelat.

(2) Ita exempla omnia. Legendam videtur immiseri cordiam, duritiam cordis, quidpiam simile.

(3) In Eucheriano, cap. 75 (Ex edit. P. Nicolai).

« Sane qui scelerate vivunt, nec curant talem vitam mores quae corrigere, et inter ipsa facinora sua elemosyna frequentare non cessant, frustra ideo sibi blandiuntur, quia Dominus ait (Luc. 11, 41). Date elemosynam, et ecce omnia munda sunt vobis. Hoc enim quam late pateat, non intelligunt. . . (1). Multa enim sunt genera elemosynarum, quae cum facinus, adjuvantur. Non solum qui dat esurienti cibum, sicuti potum, et huiusmodi, sed etiam qui dat quem potestas datur, vel coercet aliqua disciplina, vel orat ut ei peccatum dimittatur, elemosynam dat, quia misericordiam praestat. Multa enim bona voluntati. Sed ea quando eorum consultur utilitati, non voluntati. Sed ea major est quae ex corde dimittimus quod in nos (2) quisque peccavit. Minus enim magnum est erga eum esse hevolunt qui tibi nihil mali fecit: illud multo graviorum, ut tuum etiam inimicum diligas, et ei qui tibi malum vult, et si potest, facit, tu semper bonum velis, faciasque quod possis. Quod ergo Dominus ait: Date elemosynam, et omnia munda sunt vobis: ita ne intellecturi sumus ut non credentibus in Christum munda sint omnia, si elemosynas istas dederint? Qui vult ordinare elemosynam dare, a se debet primum incipere, et eam primum sibi dare. Est enim elemosyna opus misericordiae, verissimeque dictum est (Eccles. 30, 24): Miserere animae tuae placens Deo. . . (3). Non ergo se fallant qui per elemosynas largissimum fructum suorum, vel pecuniae impunitatem se emere aestimant, in peccatis permanentes, quae ita diligit ut in eis optent versari. Qui vero diligit iniquitatem, odit animam suam (Psal. 10, 6), et qui odit animam suam, non est misericors ei (4), sed crudelis. Diligendo quippe eam secundum saeculum, odit eam secundum Deum. Si ergo vult et dare elemosynam suam, per quam fit munda, odiat eam secundum saeculum, et diligit eam secundum Deum. Haec elemosyna quam sibi hono primitus debet, mandantur interiora. Ad quod hortans Christus ait (Math. 15, 26): « Mandate quae intus sunt. Immundis enim nihil est mundum; sed polita sunt eorum mens et conscientia, ut ait Apostolus (ad Tit. 1, 15). Immundi vero sunt omnes quos non mundat fides, quae creditur in Christum, de qua scriptum est (Act. 15, 9): Mundans fide corda eorum. Sed ne istas elemosynas, quae fiunt de fructibus terrae, respere Christus videretur, haec, inquit (Math. 25, 25), oportuit facere, scilicet iudicium et caritatem Dei; et illa non omittit, id est elemosynas fructum terrenorum. » Ex his datur intelligi quod in peccato mortali permanentes, etsi elemosynas largas faciant, non tamen per eas satisfaciunt: quia inordinata agunt, dum a se non incipiunt. Nec proprie dicitur elemosyna tale opus, dum sibi ipsis crudeliter existunt non placentes Deo. Non ergo dicenda est illa peccati satisfactio quam quis agit pro uno peccato, dum perdurat in altero; quia nihil prodest jejuniare et orare, et alia bona agere, nisi mens revocetur a peccato; et si aliquando conversus tacitum peccatum sacerdoti fuerit confessus, de utroque imponenda est ei satisfactio: quia de primo condigne non satisfecit.

Secundum quosdam fuit satisfactio.

Quibusdam tamen videtur fuisse satisfactio, sed infructuosa, dum in peccato altero persistit; percipitur tamen fructus ejus, incipiente proficere, cum peccati alterius poenitentia: tunc enim utrumque dimittitur peccatum, et satisfactio praecedens vivificatur, quae fuerat mortua; sicut baptismus illi qui fidele accepit, tunc primitus valet cum fideo a mente recedit per poenitentiam. Et in huius opinionis munimentum auctoritates inducunt. Aut enim Augustinus (5) (de vera et falsa poenitentia, cap. 14): « Pium est credere, et nostra fides desit, ut cum gratia Christi in hominem destruxerit mala, priora etiam remaneret bona; et cum destruxerit quod suum non invenit, diligit bonum quod in peccato plantavit. » Item Hieronymus (super illud Aegaei 1: « Seminastis multum »): « Si quando videris inter multa peccata quonquam facere aliqua justa opera; non est tamen injustus Deus ut propter multa mala obliviscatur paucorum bonorum; sed faciet ea metere, et in horrea congregare, quae bona in terra semnavit. » Sed haec dicta intelligi-

(1) Et jam ante cap. 75. Quia et aliter sequentia in ipso textu Augustini disposita sunt, et prioribus posteriora praemittuntur (Ex edit. P. Nicolai).

(2) Al. in nobis.

(3) Et cap. 77 (Ex edit. P. Nicolai).

(4) Nicolai in eam.

(5) Alterius auctoritas est sine additamento isto: Et nostra fides exposita (Ex edit. P. Nicolai).

mus de illo qui in caritate quodam tempore bona facit, et bonus est; alio vero tempore malus est, et multa peccata facit. Non ergo intelligendum est cum inter multa peccata iusta opera fecisse, quasi simul eodemque tempore peccata fecerit et iusta opera; sed diversis temporibus utraque fecisse. Nisi enim bonus foret quando bona fecit, non seminasse diceretur in terra bona. Destructis ergo malis post opera bona commissis, priora bona, in caritate scilicet facta, quae sequentia mala mortificaverunt, poenitentia de illis malis habita vivificantur et remunerantur. Unde Apostolus (Heb. 6, 4): «Jacentes fundamentum poenitentiae ab operibus mortuis;» opera mortua nominans, priora bona signat, quae per sequens peccatum erant mortua: quia hi peccando priora bona irrita fecerunt. Haec sicut peccando irrita fiunt, ita per poenitentiam reviviscunt et ad meritum aeternitatis prodesse incipiunt. Similiter et illud: «Bonum amat Deus quod plantavit in peccato,» in illo scilicet qui post illud bonum peccavit, non simul peccatis et bonum operans extitit: quia talis hominis opus non diligeret Deus ad remunerationem. Potest etiam accipi de operibus bonis quae ab aliquo fiunt dum malus est et in peccato mortuus persistit vel ad tempus vel usque in finem, quae debent a Deo remunerari et non dari oblivioni, non quia proficiunt ad vitam aeternam obtinendam, sed ad tolerabilius extremi iudicii supplicium sentiendum, sicut de fide et ceteris quae sine caritate habentur, Augustinus ait (lib. de Patientia, cap. 26): «Si quis non habens caritatem quae pertinet ad unitatem spiritus et vinculum pacis quo Ecclesia connectitur, in aliquo schismate constitutus, ne Christum neget, patitur tribulationes, famem, persecutionem, vel flammam vel bestias vel ipsam crucem timore gehennae; nullo modo ista culpanda sunt, immo et haec laudanda est patientia. Non enim dicere poterimus melius ei fuisse ut Christum negando nihil horum pateretur quae passus est confitendo; sed aestimandum est fortasse tolerabilius ei esse futurum iudicium, quam si Christum negando nihil horum pateretur, ut illud quod ait Apostolus (1 Corinth. 13, 5): Si tradidero corpus meum ita ut ardeam, caritatem autem non habuero, nihil mihi prodest: nihil prodesse intelligatur ad regnum (1) obtinendum, etsi ad extremi (2) iudicii tolerabilius sustulerim supplicium.» Et infra (5): «Haec propter caritatem dicta sunt, sine qua in nobis non potest esse vera patientia (3), quoniam in bonis caritas Dei est, quae tolerat omnia.»

Perstringit dictorum summam, ut alia addat.

Ex his ostenditur, bona quae sine caritate fiunt, prodesse quidem ad tolerabiliorem poenam sentiendam, sed non ad vitam obtinendam: illa etiam quae in caritate quis facit, si postea prolapsus fuerit, nec exsurserit, non esse in memoria Dei; unde Ezech. 18, 24, dicitur (3): «Si avertit se iustus a iustitia eius quae fecerat, non recordabuntur.» Et cap. 30, 20: «In peccato suo morietur, et non erunt in memoria iustitiae quas fecit.» In egypti loci expositione Gregorius ait (hom. 11): «Hic nobis maxime considerandum est, quia cum mala committimus, sine causa ad memoriam transacta bona revocamus: quoniam in perpetratione malorum nulla debet esse fiducia honorum praeteritorum.» Intelligendum est hoc, ad vitam percipiendam bona praeterita non dare fiduciam, etsi ad uitorem poenam: alioquin praemissae auctoritatis Augustini obviaret. Et bona ergo sine caritate facta, et bona in caritate facta, quae concomitantur mortalis culpa, quam non delet sequens poenitentia, ad sensum mitioris poenae proficiunt, non ad vitae fructum.

Auctoritates alias inducit contra eos qui dicunt, de uno peccato poenitentiam agi, altero tacito.

Satis arbitrator illis esse responsum qui asserunt, de uno crimine poenitentiam agi et veniam praestari, alio in delatione retento, vel per confessionem non exposito: qui non modo praemissis auctoritatibus confutantur, sed etiam subditis. Augustinus (alius Auctor de vera et falsa Poenit., cap. 9): «Sunt plures quos poenitet peccasse, sed non omnino,

- (1) Nicolai addit eorum.
- (2) Idem non ad extremi etc. Al. nisi ad extremi.
- (3) Idem: Et cap. 27.
- (4) Al. poenitentia.
- (5) Al. dicit unde et dicitur.

reservantes sibi quaedam in quibus delectentur, non animadvertentes Dominum simul mutum et surdum a daemone nio liberasse (Marc. 7), per hoc docens, nunquam nisi de omnibus sanari. Si enim vellet peccata ex parte reservari, habenti septem daemonia proficere (1) potuit simul expulsi. Expulit autem septem, ut omnia crimina sive eiecienda doceret. Legionem vero daemorum ab alio eieciens (Luc. 8), nullum reliquit de omnibus qui liberatum possideret; ostendens quod si etiam peccata sint mille, oportet de omnibus possidere. Nunquam aliquem sanavit Dominus quem non omnino liberavit. Totum enim hominem sanavit in sabbato (Joan. 7), qui et corpus ab omni infirmitate, et animam ab omni contagione; ideans poenitentem oportere simul dolere de omni crimine. Scio enim Dominum inimicum esse omni criminoso. Quomodo ergo qui crimen reservat, de alio recipere veniam? Sine amore Dei conseruetur veniam, sine quo nemo unquam invenit gratiam. Hostis enim Dei est dum offendit perseveranter. Quaedam enim impietas infidelitatis est, ab illo qui iustus et iustitia est, dimidium sperare veniam. Jam enim sine vera poenitentia invenire gratiam. Poenitentia enim vera ad baptismi puritatem conatur docere. Recte enim poenitens quidquid sordis post purificationem baptismi contraxit, oportet ut abluat saltem lacrymis mentis. Sed satis durus est ejuis mentis dolorem oculi non declarant. Sed sciat se culpabiliter durum qui delicta damna temporis vel mortem amittit, et dolorem peccati non ostendit in lacrymis. Quem ergo poenitet, omnino poenitet. Idem (in lib. 1 homiliarum, hom. 41): «Poenitens, si vere estis poenitens, et non estis irridentes, mutata vitam, reconciliamini Deo. Poenitentiam agis, genua figis, et rides: subsannans Dei patientiam. Si poenitentiam agis, poeniteat te (2); si non poenitet, non es poenitens. Si ergo poenitet, cur facis quae male fecisti? Si fecisse poenitet, noli facere. Si adhuc facis, certe non es poenitens.» Item Innocentius secundus (5): «Admonemus fratres nostros (4) ne falsis poenitentibus laicorum animas decipi et in infernum pertrahi patiantur. Falsam autem poenitentiam esse constat, cum spreto pluribus, de uno solo poenitentia agitur; vel cum sic agitur de uno ut non discedat ab alio.»

Repetit de vera poenitentia, ut addat.

Ex praemissis perspicua fit notitia poenitentiae vel satisfactionis. Illa enim vera est poenitentia quae peccatum abolet; quod illa sola facit quae scelus corrigit; illa vero scelus corrigit quae odium commissi criminis et committendi cum desiderio satisfaciendi affert. Judas enim poenituisse legitur sine assentione veniae, quia tunc poenitentia non corripit crimen. Unde Hieronymus (super Math., cap. 27, et habetur de Poen., dist. 5, cap. a Nihil): «Nihil Judae profuit egisse poenitentiam, per quam scelus corrigere non potuit. Sic quando frater peccat in fratrem ut emendare valeat (3) quod peccavit, potest ei dimitti. Si autem permanent opera, frustra voce assumitur poenitentia. Hoc est quod de eo dicitur (Psalm. 408, 7): Et oratio ejus fiat in peccatum; ut non solum emendare nequiverit proditionis nefas, sed proprii homicidii scelus addiderit.» Cave qualiter intelligas illud: «Ut emendare valeat quod peccavit etc.» Non enim emendatio haec intelligenda est rei demptae recompensatio; sed delicti exprobratio et abominatio cum satisfactionis desiderio. Demit enim iniuste quis alicui quod restituere non valet, ut oculum vel vitam, et huiusmodi; et tamen si poenituerit peccati cum amore condignae satisfactionis, veniam habet. Nec ideo quisquam pulet qui rem alienam iniuste abstulerit, quam reddere potest, de illo peccato poenitere se veniam consequi, nisi restituit ablatum. Quamvis enim res propter quam peccatum est, non reddatur, si reddi potest, non agitur poenitentia, sed fingitur (6).

- (1) Al. habentem et perficere.
- (2) Al. tantum poenitet. Nicolai: Si poenitens es, poeniteat etc.
- (3) In Concilio Romano, cap. 22. Refertur quoque in decretis de poenitentia, dist. 5, cap. Fratres nostros (Ex edit. P. Nicolai).
- (4) Nicolai addit Episcopos, et presbyteros.
- (5) Al. hic et infra non valet.
- (6) Ut Augustinus dicit epist. 54, quam ad Macedonium scribit, post medium; ut et refertur in decretis, caus. 14, quaest. 6, cap. 1, cuius initium est: Si res aliena (Ex edit. P. Nicolai).

Divisio textus.

Postquam determinavit Magister de poenitentia quantum ad sui veritatem, ostendens quid sit poenitentia secundum sui veram rationem, et removens errorem quorundam qui ad rationem poenitentiae addere volebant futuram perseverantiam, hic intendit determinare de poenitentia quantum ad sui integritatem, quorundam errorem removens, qui falso opinabantur posse de uno peccato poenitentiam agi, et non de alio: quod est contra integritatem poenitentiae. Et dividitur in partes duas: in prima ponit rationes quae sunt causa erroris; in secunda improbat ipsum errorem, ibi: *Satis arbitrator illis esse responsum.* Prima in duas, secundum quod error praedictus duos habuit modos positionis: in prima enim parte reprobat rationes eorum qui dicebant, quod de uno peccato sine alio poterat poenitentia agi, et fructuose quantum ad praesens; in secunda illorum qui ponebant quod hoc non erat fructuosum quantum ad praesens, sed quantum ad futurum, quando de peccatis aliis poenitentiam ageret, ibi: *Quibusdam tamen videtur fuisse satisfactio, sed infructuosa.* Prima in duas: in prima excludit probationem eorum, quae ex auctoritatibus Canonis procedebat; in secunda probationes ex auctoritatibus sanctorum et ratione sumptas, ibi: *Alias quoque auctoritates inducunt.* Circa primum tria facit: primo ponit objectionem; secundo solvit eam, ibi: *Sed de his oportet illud tantum intelligi qui praesentibus suppliciis commutantur in bonum;* tertio excludit quandam dubitationem ex praecedenti solutione ortam, ibi: *Attende lector his verbis.*

Alias quoque auctoritates inducunt. Circa haec partem duo facit: primo ponit probationes illorum, quorum prima est ex auctoritate Gregorii; secunda ex auctoritate Ambrosii; tertia ex ratione sumpta, ut per se patet; secundo solvit eas; et primo ad auctoritatem Gregorii, ibi: *Ille responderi potest etc.;* secundo ad auctoritatem Ambrosii, ibi: *Illud autem quod Ambrosius ait etc.;* tertio ad rationem, ibi: *Ad hoc autem quod obijcit etc.*

Quibusdam tamen videtur fuisse satisfactio, sed infructuosa. Ille destruit probationes alterius positionis; et circa hoc duo facit: primo ponit eas; secundo solvit, ibi: *Sed haec dicta intelligimus de illo qui in caritate quodam tempore bona facit, et bonus est, alio vero tempore malus est.* Et ponit duas solutiones, quarum secunda incipit ibi: *Potest etiam accipi de operibus bonis quae ab aliquo fiunt dum malus est.* Et circa hoc duo facit: primo ostendit quod bona extra caritatem facta, etsi valeant ad tolerabilis iudicium sustinendum, non tamen valent ad vitam consequendam; secundo ostendit idem de operibus in caritate factis, quae postea per peccatum mortificantur, ibi: *Ille etiam quae in caritate quis facit, si postea prolapsus fuerit, nec exsurserit, non esse in memoria Dei Ezechiel dicit.*

Satis arbitrator illis esse responsum. Hic improbat ipsum errorem; et circa hoc duo facit: primo improbat errorem; secundo concludit veritatem, scilicet quae sit vera et sufficiens poenitentia, ibi: *Ex praemissis perspicua fit notitia verae poenitentiae.*

QUAESTIO I.

Hic est quaerendum de satisfactione et de partibus ejus; unde quatuor hic quaeruntur. Primo de ipsa satisfactione. Secundo de elemosyna. Tertio de jejuniis. Quarto de oratione. Hic enim tribus homo satisfactio.

Circa hoc quaeruntur quinque: 1.º quid sit satisfactio; 2.º utrum possibile sit a nobis Deo satisficere; 3.º qualiter homo satisfacere possit; 4.º per quae; 5.º utrum restituito sit pars satisfactions.

ARTICULUS PRIMUS.

Utrum satisfactio sit virtus, aut virtutis actus.

Ad primum sic proceditur. 1. Videtur quod satisfactio non sit neque virtus neque virtutis actus. Omnis enim virtutis actus est meritorius. Sed satisfactio non est meritoria, ut videtur; quia meritum gratuitum est; sed satisfactio debitum attendit. Ergo satisfactio non est actus virtutis.

2. Praeterea, omnis actus virtutis est voluntarius. Sed aliquando fit alicui satisfactio de aliquo, eo invito; ut quando aliquis pro offensa in alterum commissa a iudice punitur. Ergo satisfactio non est virtutis actus.

3. Praeterea, secundum Philosophum (5 Ethic., cap. 4 vel 5), in virtute moris principale est electio. Sed satisfactio non fit per electionem, sed respicit principaliter exteriora opera. Ergo non est virtutis actus.

Sed contra, satisfactio ad poenitentiam pertinet. Sed poenitentia est virtus, ut prius dictum est. Ergo satisfactio est actus virtutis.

Praeterea, nullus actus operatur ad deletionem peccati, nisi sit actus virtutis: quia contrarium destruitur per suum contrarium. Sed per satisfactionem peccatum totaliter annihilatur. Ergo satisfactio est virtutis actus.

QUAESTIUNCULA II.

Uterius. 1. Videtur quod non sit actus iustitiae. Quia satisfactio fit ad hoc quod reconcilietur ei quem offendit. Sed reconciliatio, cum sit amoris, ad caritatem pertinet. Ergo satisfactio est actus caritatis, et non iustitiae.

2. Praeterea, causae peccatorum in nobis sunt passiones animae, quibus ad malum incitatur. Sed iustitia, secundum Philosophum, non est circa passiones, sed circa operationes. Cum ergo ad satisfactionem pertineat peccatorum causas excidere, ut in littera dicitur, videtur quod non sit actus iustitiae.

3. Praeterea, cavere in futurum non est actus iustitiae, sed magis prudentiae, cuius pars ponitur cautela, ut in 5 lib., dist. 53, quaest. 5, art. 1, quaestione. 2, dictum est. Sed hoc pertinet ad satisfactionem: quia ipsius est suggestionibus peccatorum aditum non indulgere. Ergo satisfactio non est actus iustitiae.

Sed contra, nulla virtus attendit rationem debiti nisi iustitia. Sed satisfactio honorem debitum Deo impendit, ut Anselmus dicit (in lib. 1, Cur Deus homo, cap. 11.) Ergo satisfactio est iustitiae actus.

Praeterea, nulla virtus habet rerum exteriorum adaequationem perficere nisi iustitia. Sed hoc fit

per satisfactionem: quia constituitur aequalitas emendatae ad offensam praecedentem. Ergo satisfactio est iustitiae actus.

QUAESTIUNCULA III.

Uterius. 1. Videtur quod definitio satisfactionis in littera inconvenienter ponatur ab Augustino (Genadio de eccles. Dogmatib., cap. 34). Dicit enim quod satisfactio est peccatorum causas excidere, et eorum suggestionibus aditum non indulgere. Causa enim actualis peccati fomes est. Sed in hac vita non possumus fomitem excidere. Ergo satisfacere non est causas peccatorum excidere.

2. Praeterea, causa peccati est fortior quam peccatum. Sed homo per se non potest peccatum excidere. Ergo multo minus causas peccati; et sic idem quod prius.

3. Praeterea, satisfactio, cum sit pars poenitentiae, praeteritum respicit, non futurum. Sed non indulgere aditum suggestionibus peccatorum respicit futurum. Ergo non debet poni in definitione satisfactionis.

4. Praeterea, satisfactio dicitur respectu offensae praeteritae. Sed de offensa praecedenti nulla fit mentio. Ergo inconvenienter assignatur definitio satisfactionis.

5. Praeterea, Anselmus ponit aliam definitionem in lib. 1, *Cur Deus homo*, ubi sup., scilicet: *Satisfactio est honorem debitum Deo impendere*; in qua nulla fit mentio horum quae Augustinus (Genadius) hic ponit. Ergo altera earum videtur esse incompetens.

6. Praeterea, honorem debitum Deo potest innocens impendere. Sed satisfacere non competit innocenti. Ergo definitio Anselmi est male assignata.

Solutio I. Respondeo dicendum ad primam quaestionem, quod aliquis actus dicitur esse actus virtutis dupliciter. Uno modo materialiter; et sic quilibet actus qui non habet malitiam implicitam vel defectum debitae circumstantiae, actus virtutis dici potest: quia quolibet tali actu potest uti virtus in suum finem, sicut est ambulare, loqui, et huiusmodi. Alio modo dicitur aliquis actus esse actus virtutis formaliter: quia in suo nomine formam et rationem virtutis implicitam habet; sicut fortiter sustinere, dicitur actus fortitudinis. Formale autem cuiuslibet virtutis moralis est ratio medii; unde omnis actus qui rationem medii importat, actus virtutis formaliter est. Et quia aequalitas medium est, quod suo nomine satisfactio importat (non enim dicitur aliquid satisfactum nisi secundum proportionem aequalitatis ad aliquid), constat quod satisfactio etiam formaliter est actus virtutis.

Ad primum ergo dicendum, quod quamvis satisfacere in se sit debitum, tamen in quantum satisfaciens voluntarie hoc opus exequitur, rationem gratuiti accipit ex parte operantis; et sic operans facit de necessitate virtutem: ex hoc enim debitum diminueri habet meritum, quod necessitatem importat, quae voluntati contrariatur; unde si voluntas necessitate consentiat, ratio meriti non tollitur.

Ad secundum dicendum, quod actus virtutis non requirit voluntarium in eo qui facit, quia illius actus est; et ideo, cum ille in quem iudex vindictam exercet, se habeat ut patiens ad satisfactionem, non ut agens; non oportet quod in eo voluntaria sit satisfactio, sed in iudice faciente.

Ad tertium dicendum, quod principale in virtute potest accipi dupliciter. Uno modo principale in ipsa, in quantum est virtus; et sic ea quae ad rationem pertinent, vel magis ei propinqua sunt, principaliora sunt in virtute; et sic electio et interiores actus in virtute, in quantum virtus est, principaliores sunt. Alio modo potest accipi principale in virtute, in quantum est talis virtus; et sic principalis in ipsa est ex quo determinationem recipit. Actus autem interiores in aliquibus virtutibus determinantur per exteriores: quia electio, quae est communis omnibus virtutibus, ex hoc quod est electio talis actus, efficitur propria huius virtutis; et sic actus exteriores in aliquibus virtutibus sunt principaliores; et ita etiam est in satisfactione.

Solutio II. Ad secundam quaestionem dicendum, quod secundum Philosophum in 3 Ethic. (cap. 4 et 5, vel 6 et 7), medium iustitiae accipitur secundum adaequationem rei ad rem in proportionalitate aliqua. Unde cum talem adaequationem ipsum nomen satisfactionis importet, quia hoc adverbium *satis* aequalitatem proportionis designat; constat quod satisfactio formaliter iustitiae actus est. Sed iustitiae actus, secundum Philosophum, est vel sui ad alterum, ut quando aliquis reddit alteri quod ei debet; vel alterius ad alterum, sicut quando iudex facit iustitiam inter duos. Quando autem actus iustitiae est sui ad alterum, aequalitas in ipso faciente constituitur; quando autem alterius ad alterum, aequalitas constituitur in iustum passo. Et quia satisfactio aequalitatem in ipso faciente exprimit, dicitur actus iustitiae qui est sui ad alterum proprie loquendo. Sed sui ad alterum potest aliquis facere iustitiam vel in actionibus et passionibus, vel in rebus exterioribus; sicut etiam injuria fit alteri vel subtrahendo res, vel sub aliquam actionem laedendo. Et quia usus rerum exteriorum est dare; ideo actus iustitiae, secundum quod aequalitatem in rebus exterioribus constituit, proprie dicitur hoc quod est reddere. Sed satisfacere, aequalitatem in actionibus demonstrat, quamvis quandoque unum pro altero ponatur. Et quia adaequatio non est nisi inaequalium, ideo satisfactio inaequalitatem, actionum praesupponit; quae quidem offensam constituit; et ideo habet respectum ad offensam praecedentem. Nulla autem pars iustitiae respicit offensam praecedentem, nisi vindictiva iustitia, quae aequalitatem constituit in eo qui iustum patitur indifferenter; sive sit patiens idem quod agens, ut quando aliquis sibi ipsi poenam infert; sive non sit idem, ut quando iudex alium punit; ad utrumque vindictiva iustitia se habent. Similiter et poenitentia, quae aequalitatem tantum in faciente importat, quia ipsemet poenam tenet; ut sic quodammodo poenitentia vindictivae iustitiae species fit. Et propter hoc constat quod satisfactio, quae aequalitatem respectu offensae praecedentis in faciente (1) importat, opus iustitiae est quantum ad illam partem quae poenitentia dicitur.

Ad primum ergo dicendum, quod satisfactio, ut ex dictis patet, est quaedam injuriae illatae recompensatio. Unde sicut injuria illata immediate ad inaequalitatem iustitiae pertingebat, et per consequens ad inaequalitatem amicitiae oppositam; ita et satisfactio directe ad aequalitatem iustitiae perducit, et ad aequalitatem amicitiae ex consequenti.

(1) *Al. facientem.*

Et quia actus aliquis elicitive ab illo habitu procedit ad ejus finem immediate ordinatur, imperatively autem ab illo ad ejus finem ulterius tendit; ideo satisfactio elicitive est a iustitia, sed imperatively a caritate.

Ad secundum dicendum, quod quamvis iustitia sit principaliter circa operationes, tamen etiam ex consequenti est circa passionem, in quantum sunt operationum causae. Sed sicut iustitia cohibet iram ne alteri laesionem injuste inferat, et concupiscentiam ne ad aliorum torum accedat; sic etiam satisfactio potest peccatorum causas excidere.

Ad tertium dicendum, quod quaelibet virtus moralis participat actus prudentiae, eo quod formaliter ipsa complet in eis rationem virtutis, cum secundum eam medium accipiatur in singulis virtutibus moralibus, ut patet per definitionem virtutis positam in 2 Ethic. (cap. 6 vel 7.)

Solutio III. Ad tertiam quaestionem dicendum, quod iustitia non ad hoc tantum tendit ut inaequalitatem praecedentem auferat puniendo culpam praeteritam, sed ut in futurum aequalitatem custodiat: quia secundum Philosophum in 2 Ethic. (cap. 2 vel 5), poenae medicinae sunt; unde et satisfactio, quae est iustitiae actus poenam inferentis, est medicina; curans peccata praeterita, et praeservans a futuris; et ideo quando homo iustitiam satisfacit, et praeterita recompensat et de futuris cavet. Et secundum hoc dupliciter potest satisfactio definiri. Uno modo respectu culpae praeteritae, quam recompensando curat; et sic dicitur, quod satisfactio est injuriae illatae recompensatio secundum iustitiae aequalitatem; et in idem dicitur (1) redire definitio Anselmi, qui dicit, quod satisfacere est Deo debitum honorem impendere, ut consideretur debitum ratione culpae commissae. Alio modo potest definiri secundum quod praeservat a culpa futura; et sic definit eam hic Augustinus. Praeservatio autem a morbo corporali fit per ablationem causarum ex quibus morbus consequi potest: eis enim ablati non potest morbus sequi. Sed in morbo spirituali non est ita: quia liberum arbitrium non cogitur; unde causis praecedentibus potest videri, quamvis difficile causis amotis potest incurrere. Et ideo in satisfactionis definitione duo ponit: scilicet abscissionem causarum quantum ad primum, et abstinentiam liberi arbitrii a peccato quantum ad secundum.

Ad primum ergo dicendum, quod accipiendae sunt causae proximae peccati actualis, quae dicuntur deo: scilicet libido ex consuetudine vel actu peccati relicta, et aliquae reliquiae peccati praeteriti; et exteriores occasionem ad peccandum, ut locus, societas mala, et huiusmodi; et tales causae in hac vita per satisfactionem tolluntur; quamvis fomes, qui est causa remota peccati actualis, non tollitur totaliter in hac vita per satisfactionem, et sic debilitatur.

Ad secundum dicendum, quod quia causa mali vel privationis, eo modo quo causam habet, non est nisi bonum deficiens; bonum autem facilius tollitur quam constructur; ideo facilius est causas privationis et mali abscondere, quam ipsum malum remove, quod non removetur nisi per constructionem boni; quod patet in caecitate et causis ejus. Et tamen causae peccati praedictae non sunt cau-

(1) *Fortē videtur.*

sae sufficientes, cum ex eis non de necessitate sequatur peccatum, sed sunt actiones (1) quaedam. Nec iterum satisfactio sine Dei auxilio fit, quia sine caritate esse non potest, ut dicitur.

Ad tertium dicendum, quod quamvis poenitentia ex prima sui intentione respicit praeteritum, tamen etiam ex consequenti futurum respicit, in quantum est medicina praeservans; et sic etiam satisfactio.

Ad quartum dicendum, quod Augustinus definit satisfactionem secundum quod fit Deo, cui secundum rei veritatem nihil subtrahi potest, quamvis peccator, quantum in se est, aliquid subtrahat; et ideo in satisfactione tali principalis requiritur emendatio in futurum quam recompensatio praeteritorum; et propter hoc ex parte ista Augustinus satisfactionem definit. Nihilominus tamen ex cautela futurorum cognosci potest recompensatio praeteritorum, quia fit circa eadem converso modo. In praeterita enim respicientes, causas peccatorum propter peccata detestatur, a peccatis incipientes detestationis motum; sed in cautela a causis incipimus, ut causis subtractis facilius peccata vitemus.

Ad quintum dicendum, quod non est inconveniens quod de eodem dentur diversae assignationes secundum diversa quae in ipso inveniuntur; et sic est in proposito, ut ex dictis patet.

Ad sextum dicendum, quod intelligitur debitum quod debemus Deo ratione culpae commissae: quia debitum poenitentia respicit, ut prius dictum est.

ARTICULUS II.

Utrum homo possit Deo satisfacere.

Ad secundum sic proceditur. 1. Videtur quod homo non possit Deo satisfacere. Satisfactio enim debet aequari offensae, ut ex dictis patet. Sed offensa in Deum commissae, est infinita, quia quantum recipit ab eo in quem committitur; cum plus offendat qui Principem percussit quam alium quemcumque. Cum ergo actio hominis non possit esse infinita, videtur quod homo Deo satisfacere non possit.

2. Praeterea, servus, quia totum quod habet, domini est, non potest aliquid domino recompensare. Sed nos servi Dei sumus; et quidquid nos huius habemus, ab ipso habemus. Cum ergo satisfactio sit recompensatio offensae praeteritae, videtur quod Deo satisfacere non possimus.

3. Praeterea, ille cuius totum quod habet non sufficit ad unum debitum exsolvendum, non potest alii debito satisfacere. Sed quidquid homo est et potest et habet, non sufficit ad solvendum debitum pro beneficio conditionis; unde Isaiae cap. 40, dicitur, quod Libanus ad succedendum, et animalia ejus non sufficient ad holocaustum. Ergo nullo modo potest satisfacere pro debito offensae commissae.

4. Praeterea, homo totum tempus suum in Dei servitium debet expendere. Sed tempus amissum non potest recuperari: propter quod est gravi iactura temporis, ut Seneca dicit (epist. 1 ad Lucillum). Ergo non potest homo recompensationem Deo facere; et sic idem quod prius.

5. Praeterea, peccatum actuale mortale est gravius quam originale. Sed pro originali nullus sa-

(1) *Fortē dispositiones.*

tisfacere potuit, nisi esset Deus et homo. Ergo neque pro actuali.

Sed contra, sicut Hieronymus dicit (1) (in cap. 19 Matth.), qui dicit Deum aliquid impossibile homini praecipisse, anathema sit. Sed satisfactio est in praeepto: Luc. 5, 8: *Facite dignos fructus poenitentiae*. Ergo possibile est Deo satisfacere.

Praeterea, Deus est magis misericors quam aliquis homo. Sed homini possibile est satisfacere. Ergo et Deo.

Praeterea, debita satisfactio est cum poena culpae aequatur: quia iustitia est idem quod contrapassum, ut Pythagorici dixerunt. Sed contingit aequalem poenam sumere delectationi, quae fuit in peccando. Ergo contingit Deo satisfacere.

Solutio. Respondeo dicendum, quod, sicut supra dictum est, duplitem homo Deo debitor efficitur. Uno modo ratione beneficii accepti; alio modo ratione peccati commissi. Et sicut gratiarum actio vel latria, vel si quid est hujusmodi, respicit debitum accepti beneficii, ita satisfactio respicit debitum peccati commissi. In his autem honoribus qui sunt ad parentes et deos, etiam secundum Philosophum, impossibile est aequivalens reddere secundum quantitatem; sed sufficit ut homo reddat quod potest: quia amicitia non exigit aequivalentem nisi secundum quod possibile est; et hoc etiam aequale est aequaliter (2), scilicet secundum proportionalitatem: quia sicut se habet quod Deo est debitum ad ipsum Deum, ita hoc quod iste potest reddere, ad eum; et sic aliquo modo forma iustitiae conservatur; et similiter est ex parte satisfactionis. Unde non potest homo satisfacere, si *ly satis* aequalitatem quantitatis importet. Contingit autem, si importet aequalitatem proportionis, ut dictum est; et hoc sicut sufficit ad rationem iustitiae, ita sufficit ad rationem satisfactionis.

Ad primum ergo dicendum, quod sicut offensam habuit quamdam infinitatem ex infinitate divinae majestatis, ita et satisfactio accipit quamdam infinitatem ex infinitate divinae misericordiae, prout est gratia informata, per quam acceptum redditur quod homo reddere potest. Quidam tamen dicunt, quod habet infinitatem ex parte aversionis, et sic gratis dimittitur; sed ex parte conversionis finita est, et sic pro ea satisfieri potest. Sed hoc nihil est; quia satisfactio non respondet peccato nisi secundum quod est offensam Dei: quod non habet ex parte conversionis, sed solum ex parte aversionis. Alii vero dicunt, quod etiam quantum ad aversionem pro peccato satisfieri potest virtute meriti Christi, quod quodammodo infinitum fuit, ut in 5 lib., dist. 18, qu. 1, art. 6, quaestione 1, dictum est; et hoc in idem redit quod prius dictum est; quia pro fidei mediatoris gratia data est credentibus. Si tamen alio modo gratiam daret, sufficeret satisfactio per modum praedictum.

Ad secundum dicendum, quod homo, qui ad imaginem Dei factus est, aliquid libertatis participat, in quantum est dominus suorum actuum per liberum arbitrium; et ideo ex hoc quod per liberum arbitrium agit, Deo satisfacere potest; quia quamvis Dei sit, prout a Deo est sibi concessum,

(1) Sumptum est ex fidei expositione ad Damasum, quae Hieronymi nomen praefert, sed est Pelagii catholicum lingentis (*Ex edit. P. Nicolai*).

(2) *Al.* aequaliter.

libere tamen traditum est, ut ejus dominus sit; quod servo non competit.

Ad tertium dicendum, quod ratio illa concludit, quod Deo aequivalens satisfactio fieri non possit; non autem quod non possit sibi sufficiens fieri. Quamvis enim homo totum suum posse Deo debeat, non tamen ab eo exigitur de necessitate ut totum quod possit, faciat; quia hoc est impossibile secundum statum praesentis vitae, ut totum posse suum ad aliquid unum expendat, cum oporteat eum circa multa sollicitum esse; sed est quaedam mensura homini adhibita, quae ab eo requiritur, scilicet impletio mandatorum Dei; et super ea potest aliquid erogare, ut satisfaciatur.

Ad quartum dicendum, quod quamvis homo non possit tempus praeteritum recuperare, potest tamen in futuro recompensare illud quod in praeterito facere debuisset; quia non debuit debito praeepti totum quod potuit, ut dictum est.

Ad quintum dicendum, quod originale peccatum, etsi minus habeat de ratione peccati quam actuale, tamen est gravius, quia est ipsius humanae naturae infectio; ideo per unius hominis puri satisfactionem expiari non potuit, sicut actuale.

ARTICULUS III.

Utrum homo possit de uno peccato sine alio satisfacere.

Ad tertium sic proceditur. 1. Videtur quod homo possit de uno peccato sine alio satisfacere. Eorum enim quae non habent connexionem ad invicem, unum potest auferri sine alio. Sed peccata non habent ad invicem connexionem; alias qui haberet unum, haberet omnia. Ergo unum potest expiari sine alio per satisfactionem.

2. Praeterea, Deus est magis misericors quam homo. Sed homo recipit solutionem unius debiti sine alio. Ergo et Deus satisfactionem unius peccati sine alio.

3. Praeterea, satisfactio, ut in littera dicitur, est peccatorum causam excludere, nec suggestionibus aditum indulgere. Sed contingit hoc fieri de uno peccato sine alio, ut scilicet luxuriam refrenet, et avaritiae insistant. Ergo de uno peccato potest fieri satisfactio sine alio.

Sed contra, Isaiae 58, dicitur, quod jejunium eorum qui ad contentiones et lites jejunabant, Deo acceptum non erat; licet jejunium sit satisfactionis opus. Sed non potest fieri satisfactio nisi per opus Deo acceptum. Ergo non potest, qui habet aliquod peccatum, Deo satisfacere.

Praeterea, satisfactio est medicina curans peccata praeterita, et praeservans a futuris, ut dictum est. Sed peccata non possunt sine gratia curari. Ergo, cum quodlibet peccatum gratiam auferat, non potest de uno peccato fieri satisfactio sine alio.

QUAESTIUNCULA II.

Uterius. 1. Videtur quod qui de peccatis omnibus contritus fuerit prius, et postea in peccatum incidit, de aliis peccatis quae sibi per contritionem dimissa fuerant, satisfacere possit extra caritatem existens. Dixit enim Daniel (cap. 4, 24), Nabuchodonosori: *Peccata tua eleemosynis redime*. Sed ipse adhuc peccator erat, quod sequens poena demon-

strat. Ergo potest existens in peccato satisfacere.

2. Praeterea, nemo scit an sit dignus odio, vel amore; Eccl. 6. Si ergo non posset fieri satisfactio nisi ab eo qui est in caritate, nullus sciret se satisfacere; et hoc est inconveniens.

3. Praeterea, ex intentione quam homo habet in principio actus, totus actus informatur. Sed poenitens quando poenitentiam inchoavit, in caritate erat. Ergo tota satisfactio sequens ex illa caritate intentionem ejus informantem efficaciam habebit.

4. Praeterea, satisfactio consistit in quadam adaequatione poenae ad culpam. Sed talis adaequatio potest fieri in eo qui caritatem non habet. Ergo etc.

Sed contra, Proverb. 10, 12: *Universa delicta operit caritas*. Sed satisfactio (1) virtus est delere delicta. Ergo sine caritate non habet suam virtutem.

Praeterea, praecipuum opus in satisfaciendo est eleemosyna. Sed eleemosyna extra caritatem facta non valet, ut patet 1 Corinth. 13, 3: *Si distribuero in cibos pauperum omnes facultates meas . . . caritatem autem non habuero, nihil mihi prodest*. Ergo nec satisfactio aliqua est.

QUAESTIUNCULA III.

Uterius. 1. Videtur quod postquam homo caritatem habuerit, valere incipiat satisfactio praecedens. Super illud Levit. 23: *Si attenuatus fuerit frater tuus, dicit Glossa, quod fructus bonae conversationis debent computari ex eo tempore quo peccavit*. Sed non computarentur, nisi aliquam efficaciam acciperent ex caritate sequente. Ergo post caritatem recuperatam valere incipiunt.

2. Praeterea, sicut efficaciam satisfactionis impeditur per peccatum, ita efficaciam baptismi impeditur per fictionem. Sed baptismus incipit valere recedente fictione. Ergo et satisfactio recedente peccato.

3. Praeterea, si alicui pro peccatis commissis injuncta fuerint multa jejunia, et in peccatum cadens ea perfecit, non injungitur, cum iterum confitetur, ut jejunia illa iterum injungeretur, si per ea satisfactio non impleverit. Ergo per poenitentiam sequentem opera praecedentia satisfaciendi efficaciam accipiunt.

Sed contra, opera extra caritatem facta ideo non erant satisfactoria, quia fuerunt mortua. Sed per poenitentiam non vivificantur. Ergo nec incipiunt esse satisfactoria.

Praeterea, caritas non informat actum nisi qui ab ipsa aequaliter procedit. Sed opera non possunt esse Deo accepta, ac per hoc nec satisfactoria, nisi sint caritate informata. Ergo cum opera facta extra caritatem nullo modo ex caritate processerint, vel de cetero procedere possint, nullo modo poterunt in satisfactionem computari.

QUAESTIUNCULA IV.

Uterius. 1. Videtur quod opera extra caritatem facta sint alicujus boni meritoria, saltem temporalis. Quia sicut se habet poena ad malum actum, ita se habet praemium ad bonum. Sed nullum factum apud Deum justum iudicem est impunitum. Ergo nec aliquid bonum irremuneratum; et sic per illud bonum aliquid meretur.

(1) *Al.* sanctificationis.

S. Th. Opera omnia. V. 7.

2. Praeterea, merces non datur nisi merito. Sed operibus extra caritatem factis datur merces, ut dicitur Matth. 5, de illis qui propter gloriam humanam opera bona faciunt, quod receperunt mercedem suam. Ergo opera illa fuerunt alicujus boni meritoria.

3. Praeterea, duo existentes in peccato, quorum unus multa bona facit ex genere et circumstantia, alius autem nulla, non aequaliter propinque se habent ad accipiendum bona a Deo; alias non esset ei consulendum ut aliquid boni faceret. Sed qui magis appropinquat Deo, magis de bonis percipit. Ergo iste per bona opera quae facit, aliquid boni a Deo meretur.

Sed contra est quod Augustinus dicit, quod peccator non est dignus pane quo vescitur. Ergo non potest aliquid a Deo mereri.

Praeterea, qui nihil est, non potest mereri. Sed peccator non habens caritatem nihil est secundum esse spirituale, ut patet 1 Corinth. 15. Ergo non potest aliquid mereri.

QUAESTIUNCULA V.

Uterius. 1. Videtur quod opera praedicta non valeant ad poenae infernalis mitigationem. Quia secundum quantitatem culpae, erit quantitas poenae in inferno. Sed opera extra caritatem facta non minuunt quantitatem peccati. Ergo nec infernalis poenae.

2. Praeterea, poena infernalis, quamvis sit duratione infinita, tamen intensioe finita est. Sed quodlibet finitum consumitur aliqua finita subtractione facta. Si ergo opera extra caritatem facta, aliquid subtraherent de poena debita pro peccatis, contingeret tantum multiplicari illa opera quod totaliter tolleretur poena inferni: quod falsum est.

3. Praeterea, suffragia Ecclesiae sunt magis efficaciam quam opera extra caritatem facta. Sed, sicut Augustinus in Enchir. (cap. 95) dicit, damnatis in inferno non prosunt suffragia Ecclesiae. Ergo multo minus opera extra caritatem facta.

Sed contra est quod Augustinus dicit in Enchir. (cap. 110) (1): *Ad hoc prosunt ut sit plena remissio, vel ut tolerabilior fiat damnatio*.

Praeterea, majus est facere bonum quam dimittere malum. Sed dimittere malum semper vitat poenam, etiam in eo qui caritatem caret. Ergo multo fortius facere bonum.

Solutio I. Respondeo dicendum ad primam quaestionem, quod quidam dixerunt quod potest de uno peccato satisfieri sine alio, ut Magister in littera dicit; sed hoc non potest esse. Cum enim per satisfactionem tolli debeat offensam praecedens, oportet quod talis sit modus satisfactionis qui competat ad tollendam offensam. Offensa autem ablatio est amicitiae restitutio; et ideo si aliquid sit quod amicitiae restitutionem impediatur, etiam apud homines satisfactio esse non potest. Ergo cum quodlibet peccatum amicitiam caritatis impediatur, quae est hominis ad Deum, impossibile est ut homo de uno peccato satisfaciatur alio retento; sicut nec homo satisfaceret, qui pro alapa sibi data, se ei prosterneret, et aliam sibi daret (2).

(1) *Al.* quia ad hoc.

(2) *Nicolai*: pro alapa data se alteri prosterneret, et aliam eidem daret.

Ad primum ergo dicendum, quod quia peccata non habent connexionem ad invicem in aliquo uno, unum potest quis incurere sine alio: sed unum et idem est secundum quod omnia peccata remittuntur; et ideo remissiones diversorum peccatorum connexae sunt, et de uno sine alio satisfactio fieri non potest.

Ad secundum dicendum, quod in obligatione debiti non est nisi inaequalitas iustitiae opposita, quia unus rem alterius habet; et ideo ad restitutionem non exigitur nisi quod restituatur aequalitas iustitiae: quod quidem potest fieri de uno debito, non de alio. Sed ubi est offensa, ibi est inaequalitas non tantum iustitiae opposita, sed etiam amicitiae; et ideo ad hoc quod per satisfactionem offensa tollatur, non solum oportet quod aequalitas iustitiae restituatur per recompensationem aequalis poenae, sed etiam quod restituatur amicitiae aequalitas; quod non potest fieri, dum aliquid est quod amicitiam impedit.

Ad tertium dicendum, quod unum peccatum suo pondere ad aliud trahit, ut Gregorius dicit (lib. 21 Moral., cap. 31); et ideo qui unum peccatum retinet, non suffieienter causas alterius peccati excidit (1).

Solutio II. Ad secundam quaestionem dicendum, quod quidam dixerunt, quod postquam omnia peccata per poenitentiam et contritionem remissa sunt, si aliquis ante satisfactionem peractam in peccatum decidit, et in peccato existens satisfaciatur, satisfactio ei valet; ita quod si in peccato illo moreretur, in inferno de illis peccatis non puniretur. Sed hoc non potest esse: quia in satisfactione oportet quod, amicitia restituta, iustitiae aequalitas restituatur, ejus contrarium amicitiam solvit, ut Philosophus in 8 Ethic. (cap. 4) dicit. Aequalitas autem in satisfactione ad Deum non est secundum aequivalentiam, sed magis secundum acceptationem ipsius, ut est dictum; et ideo oportet quod et si jam offensa sit dimissa per praecedentem contritionem, opera satisfactoria sint Deo accepta, quod dat eis caritas; et ideo sine caritate opera facta non sunt satisfactoria?

Ad primum ergo dicendum, quod consilium Danielis intelligitur quod a peccato cessaret et poeniteret, et sic per elemosynas satisfaceret.

Ad secundum dicendum, quod sicut homo nescit pro certo utrum caritatem habuerit in satisfaciendo, vel habeat, ita etiam nescit pro certo utrum satisfecerit; et ideo dicit Ecclesiasticus (cap. 3, 5): *De propitiatu peccatorum noli esse sine metu*. Non tamen exigitur quod propter hunc metum homo satisfactionem expletam iteret, si conscientiam peccati mortalis non habet. Quamvis enim poenam non exipit per hujusmodi satisfactionem, tamen non incurrit reatum omissionis ex satisfactione neglecta; sicut nec ille qui accedit ad eucharistiam sine conscientia peccati mortalis, cui subiacet, reatum indignae sumptionis incurrit.

Ad tertium dicendum, quod illa intentio interrupta est per peccatum sequens, et ideo non dat operibus vim aliquam post peccatum factis.

Ad quartum dicendum, quod non potest fieri adequatio sufficiens nec secundum divinam acceptationem nec secundum aequivalentiam; et ideo ratio non sequitur.

(1) *Idem* exscidit.

Solutio III. Ad tertiam quaestionem dicendum, quod quidam dixerunt, quod opera in caritate facta, quae viva dicuntur, sunt meritoria vitae aeternae, et satisfactoria respectu poenae dimittendae; et quod opera extra caritatem facta, vivificantur per caritatem quantum ad hoc quod sunt meritoria vitae aeternae. Sed hoc non potest esse: quia utrumque habent ex eadem ratione opera ex caritate facta, scilicet ex hoc quod sunt Deo grata; unde sicut caritas adveniens non potest ea gratificare quantum ad unum, ita nec quantum ad aliud.

Ad primum ergo dicendum, quod non debet intelligi quod fructus computetur a tempore quo primo in peccato fuit; sed a tempore in quo peccare cessavit, quo scilicet ultimo in peccato fuit. Vel intelligitur, quando statim post peccatum contritus fuit, et fecit multa bona antequam confiteretur. Vel dicendum, quod quanto est major contritio, tanto magis diminuit de poena; et quanto aliquis plura bona facit in peccato existens, magis se ad gratiam contritionis disponit; et ideo probabile est quod minoris poenae sit debitor; et propter hoc debet a sacerdote discrete computari, ut ei minorem poenam injungat, inquantum invenit eum melius dispositum.

Ad secundum dicendum, quod baptismus imprimit characterem in animam, non autem satisfactio; et ideo adveniens caritas, quae fictionem tollit et peccatum, facit quod baptismus effectum suum habeat; non autem facit hoc de satisfactione. Et praeterea baptismus ex ipso opere operato iustificat, quod non est hominis, sed Dei; et ideo non eodem modo mortificatur sicut satisfactio, quae est opus hominis.

Ad tertium dicendum, quod aliquae satisfactiones sunt ex quibus manet aliquis effectus in satisfaciendis, etiam postquam actus satisfaciendi transit; sicut ex jejuniis manet corporis debilitatio, ex elemosinis largitis diminuit substantiae, et sic de similibus; et tales satisfactiones in peccatis factae non oportet quod iterentur; quia quantum ad id quod de eis manet, per poenitentiam Deo acceptae sunt. Satisfactiones autem quae non relinquunt aliquem effectum in satisfaciendo, postquam actus transit, oportet quod iterentur, sicut est de oratione et similibus. Actus autem interior, quia totaliter transit, nullo modo vivificatur; sed oportet quod iterentur.

Solutio IV. Ad quartam quaestionem dicendum, quod, sicut in 3 dist. 18, quaest. 1, art. 4, quaestione 1, dictum est, meritum proprie dicitur actio quae efficitur ut ei qui agit sit iustum aliquid dari. Sed iustitia dupliciter dicitur. Uno modo proprie, quae scilicet respicit debitum ex parte recipientis; alio modo quasi similitudinariae, quae respicit debitum ex parte dantis. Aliquid enim deest dantem dare, quod tamen non habet recipiens debitum recipiendi; et sic iustitia est de essentia divinae bonitatis, sicut Anselmus dicit (in Prolog., cap. 10), quod Deus iustus est cum peccatoribus parit, quia eum deest. Et secundum hoc etiam meritum dicitur dupliciter. Uno modo actus per quem efficitur ut ipse agens habeat debitum recipiendi; et hoc vocatur meritum condigni. Alio modo, per quem efficitur ut sit debitum dandi in dante secundum decentiam ipsius; et ideo hoc meritum dicitur meritum congrui. Cum autem in omnibus illis quae gratis dantur, prima ratio dandi sit amor; impossibile est

est secundum mensuram culpae; et ideo si culpa non diminuitur, nec subiectum fortificari potest. Quidam etiam dicunt, quod diminuitur poena quantum ad vermem conscientiae, licet non quantum ad ignem. Sed hoc etiam nihil est: quia sicut poena ignis aequatur culpae, ita et poena remorsionis conscientiae; unde (1) similis ratio est de utroque.

Et per hoc patet solutio ad objecta.

ARTICULUS IV.

Utrum satisfactionem oporteat fieri per opera poenalia.

Ad quartum sic proceditur. 1. Videtur quod satisfactionem non oporteat fieri per opera poenalia. Quia per satisfactionem oportet fieri recompensationem ad divinam offensam. Sed nulla recompensatio videtur fieri per opera poenalia; quia Deus non delectatur in poenis nostris. Ergo non oportet satisfactionem per opera poenalia fieri.

2. Praeterea, quanto aliquod opus ex majori caritate procedit, tanto minus est poenale; quia caritas poenam non habet; 1 Joan. 4. Si ergo oportet opera satisfactoria esse poenalia; quanto magis sunt ex caritate facta, minus erunt satisfactoria; quod falsum est.

3. Praeterea, satisfacere est, ut dicit Anselmus (lib. 1 *Cur Deus homo*, cap. 2), honorem debitum Deo impendere. Sed hoc etiam aliis operibus poenalibus fieri potest. Ergo satisfactionem non oportet poenalibus operibus fieri.

Sed contra est quod Gregorius dicit (Hom. 20 in Evangel.): *Iustum est ut peccator tanto majora sibi inferat lamenta per poenitentiam, quanto majora intulit damna per culpam*.

Praeterea, per satisfactionem oportet sanari vulnus peccati perfecte. Sed peccatorum medicinae sunt poenae, ut Philosophus dicit in 2 Ethic. (cap. 5). Ergo oportet quod per poenalia opera satisfactio fiat.

QUAESTIUNCULA II.

Uterius. 1. Videtur quod flagella quibus a Deo in hac vita punimur, non possint satisfactoria esse. Nihil enim potest esse satisfactorium nisi quod est meritorium, ut ex dictis patet. Sed non meremur nisi per ea quae in nobis sunt. Cum ergo flagella quibus a Deo punimur, non sint in nobis, videtur quod satisfactoria esse non possint.

2. Praeterea, satisfactio tantum bonorum est. Sed hujusmodi flagella in malis inducuntur, et praecipue eis debentur. Ergo non possunt esse satisfactoria.

3. Praeterea, satisfactio respicit peccata praeterita. Sed aliquando ista flagella infliguntur illis qui peccata non habent, sicut de Job patet. Ergo videtur quod non sint satisfactoria.

Sed contra est quod dicitur Rom. 3, 5: *Tribulatio patientiam operatur; patientia autem probationem et a peccato purgationem*, et Glossa ibidem dicit. Ergo flagella peccata purgant, et sic sunt satisfactoria.

Praeterea, Ambrosius dicit (ut in litt.): *Etsi fides, id est peccati conscientia, desit, poena satisfaciit*. Ergo hujusmodi flagella sunt satisfactoria.

(1) *Idem* ubi.

quod aliquis tale sibi debitum faciat, quia amicitia caret; et ideo cum omnia bona et temporalia et aeterna ex divina liberalitate nobis donentur, nullus acquirere potest debitum recipiendi aliquid illorum, nisi per caritatem ad Deum; et ideo opera extra caritatem facta, non sunt meritoria ex condigno neque aeterni neque temporalis alicujus boni apud Deum. Sed quia divinam bonitatem deest ut ubicumque dispositionem invenit, perfectionem adjiciat; ideo ex merito congrui dicitur aliquis mereri aliquid bonum per opera extra caritatem facta. Et secundum hoc opera ista valent ad triplex bonum: scilicet ad temporalium consecutionem, ad dispositionem ad gratiam, et ad assuetudinem bonorum operum. Quia tamen hoc meritum non proprie meritum dicitur, ideo magis concedendum est quod hujusmodi opera non sint alicujus meritoria, quam quod sint.

Ad primum ergo dicendum, quod sicut Philosophus dicit in 9 Ethic. (cap. 1), quia filius per omnia quae facere potest, nihil aequale patri reddere potest his quae a patre recipit, ideo nunquam pater debitor filii efficitur; et multo minus homo potest propter aequivalentiam operis Deum sibi constituere debitorem; et ideo nullum opus nostrum ex quantitate suae bonitatis habet quod aliquid mereatur; sed ex vi caritatis, quae facit ea quae sunt amicorum, esse communia. Unde quantumcumque sit opus bonum extra caritatem factum, non facit, proprie loquendo, quod aliquid recipiendi a Deo faciens debitum habeat; sed opus malum ex quantitate suae malitiae secundum aequivalentiam poenam meretur: quia ex parte Dei non sunt nobis aliqua mala facta sicut bona; et ideo quamvis opus malum mereatur ex condigno poenam, non tamen opus bonum sine caritate meretur ex condigno praemium.

Ad secundum et tertium dicendum, quod procedunt de merito congrui. Aliae autem rationes procedunt de merito condigni.

Solutio V. Ad quintam quaestionem dicendum, quod diminuire poenam infernalem potest intelligi dupliciter. Uno modo ita quod quis liberetur a poena quam jam meruit; et sic, cum nullus liberetur a poena nisi sit absolutus a culpa, quia effectus non diminuuntur neque tolluntur nisi diminuta vel ablata causa; per opera extra caritatem facta, quae neque culpam tollere neque diminuire possunt, poena inferni mitigari non potest. Alio modo ita quod meritum poenae impediatur; et sic hujusmodi opera diminuunt poenam inferni. Primo, quia homo reatum omissionis evadit, dum hujusmodi (1) opera perficit. Secundo, quia hujusmodi opera aliquo modo ad bonum disponunt, ut homo ex minori contemptu etiam peccata faciat, ut etiam a multis peccatis per hujusmodi opera retrahatur. Sed diminutionem vel dilationem temporalis poenae merentur hujusmodi opera, sicut dicitur de Ahab, 3 Regum 21, eodem modo sicut et bonorum temporalium consecutionem. Quidam autem dicunt, quod minuunt poenam inferni, non subtrahendo aliquid de ipsa quantum ad substantiam, sed fortificando subiectum, ut melius sustinere possit. Sed hoc non potest esse: quia fortificatio non est nisi ex ablatione passibilitatis (2); passibilitas autem

(1) *Idem* quae hujusmodi.

(2) *Idem* deest passibilitatis.

QUAESTIUNCULA III.

Uterius. 1. Videtur quod inconvenienter enumerentur opera satisfactoria, cum dicitur quod sunt tria; eleemosyna, jejunium, et oratio. Quia opus satisfactorium debet esse poenale. Sed oratio poenam non habet, cum sit contra poenae tristitiam medicina, sed delectationem; unde dicitur Jacob. 3, 15: *Tristat aliquis in vobis? Oret, et psallat.* Ergo non debet computari iter opera satisfactoria.

2. Praeterea, omne peccatum vel est carnale vel spirituale. Sed, sicut dicit Hieronymus (alius Auctor, super Marcum, cap. 9), jejunium sanantur pestes corporis, oratione pestes mentis. Ergo non debet esse aliquid aliud (1) opus satisfactorium.

3. Praeterea, satisfactio necessaria est ad emundationem peccatorum. Sed eleemosyna ab omnibus peccatis emundat; Luc. 11, 41: *Date eleemosynam, et omnia munda sunt vobis.* Ergo alia duo sunt superflua.

4. Sed contra, videtur quod debeant esse plura. Quia contraria contrariis curantur. Sed multo plura sunt peccatorum genera quam tria. Ergo debent plura satisfactoria opera computari.

5. Praeterea, peregrinationes etiam injunguntur pro satisfactione, et disciplina, sive flagellationes; quae non computantur sub aliquo horum. Ergo insufficienter numerantur.

Solutio I. Respondeo dicendum ad primam quaestionem, quod satisfactio, ut dictum est, respectum habet ad praeteritum offensam pro qua recompensatio fit per satisfactionem, et etiam ad futuram culpam, a qua per eam praeservamur; et quantum ad utrumque exigitur quod satisfactio per opera poenalia fiat. Recompensatio enim offensae importat adaequationem, quam oportet esse ejus qui offendit ad eum in quem offensam commissa est. Adaequatio autem in humana justitia attenditur per subtractionem ab uno qui plus habuit iusto, et additionem ad alterum cui subtractum est aliquid. Deo autem quamvis quantum ex parte sui est, nihil subtrahi possit; tamen peccator, quantum in ipso est, aliquid ei subtraxit peccando, ut dictum est; unde oportet ad hoc quod recompensatio fiat, quod aliquid subtrahatur a peccante per satisfactionem, quod in honorem Dei cedat. Opus autem bonum, ex hoc quod est hujusmodi, non subtrahit aliquid, sed magis perficit ipsum; unde subtractio non potest fieri per opus bonum, nisi poenale sit. Et ideo ad hoc quod aliquid opus sit satisfactorium, oportet quod sit bonum, ut in honorem Dei sit; et poenale, ut aliquid peccatorum subtrahatur. Similiter etiam poena a culpa futura praeservat; quia non facile homo ad peccata redit, ex quo poenam expertus est; unde secundum Philosophum (1 Ethic., cap. 2 vel 5), poenae medicinae sunt.

Ad primum ergo dicendum, quod quamvis Deus non delectetur in poenis ut sunt poenae, delectatur tamen in eis ut sunt justae, et sic satisfactoriae esse possunt.

Ad secundum dicendum, quod sicut in satisfactione consideratur poenalitas, ita in merito consideratur difficultas. Diminutio autem difficultatis ex parte ipsius actus diminuit meritum ceteris paribus; sed diminutio difficultatis ex promptitudine voluntatis non diminuit meritum, sed auget. Et similiter

(1) Al. deest aliud.

diminutio poenaltatis (1) ex promptitudine voluntatis, quod facit caritas, non diminuit efficaciam satisfactionis, sed auget.

Ad tertium dicendum, quod debitum pro peccato est recompensatio offensae, quae sine poena peccantis non fit; et de tali debito Anselmus intelligit.

Solutio II. Ad secundam quaestionem dicendum, quod recompensatio offensae praeteritae potest fieri et ab eo qui offendit, et ab alio. Quando autem fit ab alio, talis recompensatio vindicationis magis quam satisfactionis rationem habet. Quando autem fit ab ipso qui offendit, etiam rationem satisfactionis habet. Unde si flagella quae pro peccatis a Deo infliguntur, fiant aliquo modo ipsius patientis, rationem satisfactionis accipiunt. Fiunt autem ipsius, in quantum ea acceptat ad purgationem peccatorum, eis utens patienter. Si autem ratio eis per impatientiam dissentiat, tunc non efficiuntur aliquo modo ipsius; et ideo non habent rationem satisfactionis, sed vindicationis tantum.

Ad primum ergo dicendum, quod quamvis illa flagella non sint omnino in potestate nostra, tamen quantum ad aliquid sunt, scilicet eis patienter utimur; et sic homo facit de necessitate virtutem; unde et meritoria et satisfactoria esse possunt.

Ad secundum dicendum, quod sicut ex eodem igne, ut Gregorius (2) dicit, aurum rutilat, et palea fumat; ita eisdem flagellis et boni purgantur, et mali magis inficiuntur per impatientiam; et ideo quamvis flagella sint communia, tamen satisfactio est tantum honorum.

Ad tertium dicendum, quod flagella respectum habent ad culpam praeteritam semper, sed non semper ad culpam personae, sed ad culpam naturae. Si enim in natura humana nulla culpa praecessisset, nulla poena fuisset. Sed quia culpa in natura praecessit, personae alicui divinitus poena inferitur sine culpa personae, ad meritum virtutis et cautelam peccati sequentis; et haec duo etiam necessaria sunt in satisfactione. Oportet enim esse opus meritorium, ut honor Deo exhibeatur; et oportet esse virtutum custodiam, ut a futuris peccatis praeservemur.

Solutio III. Ad tertiam quaestionem dicendum, quod satisfactio, ut dictum est, debet esse talis per quam aliquid nobis subtrahamus ad honorem Dei. Nos autem non habemus nisi tria bona; scilicet bona animae, bona corporis, et bona fortunae, scilicet exteriora. Ex bonis quidem fortunae subtrahimus aliquid nobis per eleemosynam; sed ex bonis corporalibus per jejunium; ex bonis autem animae non oportet quod aliquid subtrahamus nobis quantum ad essentiam vel quantum ad diminutionem ipsorum, quia per ea efficiuntur Deo accepti sed per hoc quod ea submittimus Deo totaliter; et hoc fit per orationem. Competit etiam iste numerus ex parte illa qua satisfactio peccatorum causas excedit; quia radices peccatorum tres ponuntur 1 Joan. 2: *concupiscentia carnis, concupiscentia oculorum, et superbia vitae.* Et contra concupiscentiam carnis ordinatur jejunium; contra concupiscentiam

(1) Al. additur non.

(2) In Gregorio non occurrit; sed Augustini potius est lib. 1 de Civit. Dei, cap. 8, versus finem, ubi et aliis exemplis probat quod in eadem afflictione mali Deum detestantur atque blasphemant, boni autem precantur, et laudant (Ex edit. P. Nicolai).

oculorum, eleemosyna; contra superbiam vitae, oratio ut Augustinus dicit super Math. Competit etiam quantum ad hoc quod satisfactio est, peccatorum suggestionibus aditum non indulgere; quia omne peccatum vel in Deum committimus, et contra hoc ordinatur oratio; vel in proximum, et contra hoc eleemosyna; vel in nos ipsos, et contra hoc ordinatur jejunium.

Ad primum ergo dicendum, quod secundum quosdam duplex est oratio: quaedam quae est contemplativorum, quorum conversatio in caelis est; et talis, quia totaliter est delectabilis, non est satisfactoria: alia est quae pro peccatis gemitus fundit; et talis habet poenam, et est satisfactio pars. Vel dicendum est melius, quod quaelibet oratio habet rationem satisfactionis: quia quamvis habeat suavitatem spiritus, tamen habet afflictionem carnis: quia, ut dicit Gregorius super Ezech. (hom. 14), dum crescit in nobis fortitudo amoris intimi, infirmatur proculdubio fortitudo carnis; unde et nervus femoris Jacob ex lueta Angeli emareuisse legitur in Genesi cap. 32.

Ad secundum dicendum, quod peccatum carnale dicitur dupliciter. Uno modo quod in ipsa delectatione carnis completur, ut gula et luxuria; alio modo quod completur in his quae ad carnem ordinantur, quamvis non in delectatione carnis, sed in delectatione animae magis, ut avaritia; unde talia peccata sunt quasi media inter spiritualia et carnalia; et ideo oportet quod eis etiam respondeat aliqua satisfactio propria, scilicet eleemosyna.

Ad tertium dicendum, quod quamvis singula istorum pro quodam convenientiam singulis peccatis appropriantur, quia congruum est ut in quo quis peccavit, in hoc puniatur, et quod peccati commissi per satisfactionem radix abscondatur; tamen quodlibet horum pro quolibet peccato satisfacere potest. Unde ei qui non potest unum ex eis perficere, injungatur aliud; et praecipue eleemosyna aliorum vires supplere potest, in quantum alia satisfactio operis per eleemosynam sibi quisque mereatur (1) quodammodo in illis quibus eleemosynam tribuit; unde non oportet quod si eleemosyna omnia mundat peccata, propter hoc aliae satisfactioes superfluant.

Ad quartum dicendum, quod quamvis sint multa peccata in specie, tamen omnia ad illas tres radices, vel ad illa tria peccatorum genera quibus diximus dietas satisfactioes respondere, reducuntur.

Ad quintum dicendum, quod quidquid ad afflictionem corporis pertinet, totum ad jejunium refertur; et quidquid ad proximi utilitatem expenditur, totum eleemosynae rationem habet; et similiter quaecumque latra exhibeatur Deo, orationis accipit rationem; et ideo etiam unum opus potest habere plures rationes satisfaciendi.

ARTICULUS V.

Utrum restitutio sit satisfactio pars.

Ad quintum sic proceditur. 1. Videtur quod restitutio sit satisfactio pars. Quia satisfactio reconciliat Deo et proximo. Sed per restitutionem homo reconciliatur proximo. Ergo restitutio est satisfactio pars.

(1) Al. meretur.

2. Praeterea, satisfactio fit per contrarium peccati, sicut per jejunium satisfacimus de gula. Sed contrarium peccati malae ablationis est restitutio. Ergo restitutio est quaedam satisfactio pars.

3. Praeterea, Ambrosius dicit (lib. 2 de Poenit., cap. penult.), quod vera poenitentia est a peccato cessare. Sed qui restituit, a peccato cessat: quia quamdiu quis alienum eo invito detinet, peccat. Ergo restitutio est pars poenitentiae. Sed non nisi ratione satisfactiois. Ergo est pars satisfactiois.

Sed contra, satisfactio fit Deo, et patet per definitionem Anselmi supra positam. Sed restitutio fit proximo. Ergo satisfactiois non est restitutio pars.

Praeterea, satisfactio ponitur in arbitrio sacerdotis poenitentiam injungentis; non autem restitutio. Ergo restitutio non est satisfactiois pars.

QUAESTIUNCULA III.

Uterius. 1. Videtur quod ablatum non semper debet restitui. Fama enim restitui non potest. Sed fama auferitur. Ergo non de omni ablato potest fieri restitutio.

2. Praeterea, damna in personam illata, sunt maxima. Sed hujusmodi damna non possunt restitui, ut ablatio virginitatis, abscissio membri alicujus. Ergo non omne ablatum potest restitui.

3. Praeterea, qui impedit aliquem a consecutione alicujus, videtur hoc sibi auferre. Sed hoc non debet ei restituere vel recompensare, sicut si quis impedit aliquem ne praebendam consequatur. Ergo videtur quod non omne ablatum debeat restitui.

4. Praeterea, qui occasionem damni dat, damnum dedisse videtur. Sed ille qui subvertit semina in campo projecta, dat occasionem damni de toto fructu qui inde sequi possit; et similiter de illo qui detinet nequam creditoris ultra terminum praefixum, ex qua ille poterat lucrari, de toto lucro quod accidere potuisset: nec tamen videtur quod teneatur ad restitutionem totius lucri quod accidere potuisset, vel fructus qui percipiendus esset. Ergo non oportet quod semper fiat ablatorum restitutio.

5. Sed contra, videtur quod homo debet plus restituere quam abstulerit. Quia praeceptum legis veteris est, ut patet Exod. 22, quod ovis reddatur in quadruplum, et bos in quintuplum; et hoc praeceptum, cum sit de moribus, videtur esse morale. Ergo adhuc manet: ergo tenetur homo in quintuplum vel quadruplum restituere.

6. Praeterea, ea quae in Scriptura ponuntur, nobis in exemplum dantur. Sed Luc. 10 dicitur, quod Zachaeus se obtulit ad restitutionem in quadruplum eorum quae acceperat per fraudem. Ergo et talis debet esse apud nos restitutionis modus.

QUAESTIUNCULA III.

Uterius. 1. Videtur quod solus ille qui accipit, ad restitutionem teneatur. Quia non exigitur plus in restitutione quam illatum est in damno. Si ergo unus solus damnum intulit, ille solus ad restitutionem tenetur: alias multo plura reciperet damnificatus quam ea quae amisit, si a quolibet consentiente deberet sibi in solidum restitutio fieri.

2. Praeterea, nulli debetur restitutio nisi ei qui